

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Fórum	(18)
Kutatások	(37)
Szemle	(47)
Köszöntések	(49)
In memoriam	(53)
Mindenféle	(78)

ÖTVENKETTEDIK ÉVFOLYAM

2023/1.

Farkas Judit a magyarországi ökoközösségekről tartott előadásában átfogó képet alkotott a városból kitelepülők motivációiról, életmódjuk jellemzőiről és elhelyezte a magyar példákat a kérdés tágabb (földrajzi és történeti) kontextusában. Kurucz Réka előadásában az ormánsági gazdák kitelepítéséről és az ormánságiak Pécsre költözéséről beszélt, mely folyamatban a szőlőhegyi pincék a „menedék”, és a földhöz való kötődés szerepét töltötték be. Máté Gábor a dél-dunántúli „*utóparaszti tájak*”-ról tartott előadást, általa készített fényképeken keresztül vizualizálta a falu-város migrációs folyamatok által átalakult vidéki életvilágokat. A konferenciához csatlakozott a tanszék tanárségédje, Balogh Pál Géza is, a magyarországi kézműves sajtókiadványokról tartott előadása jól beleillett az együttműködés fő problematikájába. Előadásában a termelők és fogyasztók viszonyrendszerének a sajátosságairól beszélt, továbbá a vidéki helyek és az autentikusság fontosságáról az értékesítési folyamatban.

A projekt másik hozadéka a konferencia mellett egy közös kiadvány, amely a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék új online sorozatának, a PNEKAT Working Papersnek a különszámaként jelenik meg 2023 februárjában. A kiadványban a projektben részt vevő három magyar és négy szlovén kutató angol nyelvű írása kap helyet.

Az együttműködés eredményességét a teljesített publikációk és a megvalósult találkozók számában csak részben mérhetjük le, legalább annyira fontos eredményként könyvelhetjük el azt is, hogy a két tanszék kutatói közötti harmonikus és baráti hangvételű munkakapcsolat alakult ki, mindez remélhetőleg további eredményes együttműködések, kutatói találkozásokhoz a jövőben.

MÁTÉ GÁBOR

Polyphony Project Felfedezőúton Ukrajnában

Általános megjegyzések

Both Miklós 2013-ban indult először Ukrajnába népzenei gyűjteni, elősorban zenei inspirációt keresve saját művészeti munkája számára. Az itt talált zenei anyag (főként a szláv többszólamú énekek) gazdagsága miatt 2016 körül döntött úgy, hogy kutatógárdát szervez, és korszerű hangtechnikai eszközökkel felvértelve jó minőségű és nagy mennyiségű hangfelvételt készít az ukrán területek énekes népzenejéről. A munka során felmerülő kutatásmódszertani kérdések miatt kezdett el érdeklődni a néprajz-kulturális antropológia elméletei iránt, és vette fel a kapcsolatot zenefolkloristákkal, etnokoreológusokkal. Így vált autodidakta társadalmi gyűjtőből professzionális terepmunkássá. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Program PhD-hallgatója.

Both Miklós gyűjtés közben
(Szolonyitcja, 2015; fotó: Ancsin Gábor)

Ez azonban nem csak egyéni sikertörténet. Both Miklós 2013 óta tudatosan építi kapcsolatait magyarországi és nemzetközi zenei és tudományos színtereken egyaránt, aminek köszönhetően a hivatalosan 2017-ben indult Polyphony Project körül nagy kiterjedésű kapcsolatháló szerveződött profi zenészekből és kutatókból. A vállalkozás sokrétű és sok célnak felel meg: egyrészt a kelet-európai énekes népzene eddig kevésbé ismert rétegeiről ad hírt, sőt, komoly archívumot megtöltő mennyiségben gyűjt klasszikus etnomuzikológiai elemzések számára alapanyagot, hozzájárulva ehhez az európai művelődéstörténet kevésbé ismert területeinek megismeréséhez. A zenét szerető magyar nagyközönség előtt nem ismeretlenek a hasonló kezdeményezések: a 20. század elején Bartók Béla és Kodály Zoltán, a 20. század közepén pedig Martin Györgyék álltak neki hasonló módon monografikus jellegű anyaggyűjtésnek, ami az európai összehasonlító zenetudomány megszületéséhez vezetett, illetve megalapozta a magyar néptánc kutatás sikeres évtizedeit. Az elődök annak idején nem csak a magyar zene- és táncfolklórt gyűjtötték, de a magyarokkal együtt élő etnikumok, illetve szomszéd népek zenéjét, táncait is bevonták a vizsgálatukba. Ha a Polyphony Projectet csak ebből a szempontból vizsgáljuk, már így is sikeresnek mondhatnánk, hiszen rámutat arra, hogy a kelet-európai síkság népénekeinek rendkívül fontos helye van az európai művelődéstörténetben. De a vállalkozás ennél tovább megy: ezeket a dallamokat mindenki számára elérhető, érthető és tanulható módon teszi közzé a világhálón és ezzel Európa, sőt, a világ szellemi kulturális örökségének rendkívül gazdag, esztéti-

kus jelenségeit dokumentálja és teszi használhatóvá. Mindez kiválóan illeszkedik Bartók, Kodály és Martin szellemiségéhez.

Ha tisztán társadalomtudományi szempontból nézzük, a Polyphony Project elsősorban klasszikus folklorisztikai adatfelvételen alapuló anyagközlés. Kodály jelentette ki egyszer, hogy a legragyogóbb elmélet is kártyavárként omlik össze egyetlen új adat súlya alatt. „*Elméletek elavulnak, hibátlanul közölt anyag soha.*”² Persze tudjuk, hogy még a legegyszerűbb adatfelvétel mögött is van egy prekonceptió, egy szándék, ami bizonyos jellegű adatokra jobban koncentrál, másokat pedig háttérbe szorít. Both Miklós és kutatótársainak gyűjtése egy zenésznek és egy embernek az újra, a zavarba ejtő szépségre rácsodálkozó, elemi erejű felismerésére épül – ha nem rögzítem, elveszik valami, amire még szükségünk lehet. Az énekekben kelet-európai emberek vallanak sokszor bizony keserű sorsukról, életükről, szükségszerűen őszintén, hiszen ezek az énekek nem színpadi bemutatókra, hanem saját felhasználásra készültek.

A projekt értékelése során társadalomkutatóként talán joggal mondjuk majd rá, hogy lám, ez a vállalkozás a romantikus múltkeresésnek egyik újabb terméke, a Rousseau-i „*elveszett éden*” nosztalgiaanyaga, ugyanakkor a világszerte eltűnőben lévő szellemi kulturális örökség dokumentálásának szomorú relevanciáját az éppen Ukrajnában dúló háború adja. A kutatási fókusz bővítése, az ukrain népdalok használatának hosszabb távú, akár résztvevő megfigyeléssel történő vizsgálata, az adatfelvételek körülményeinek rögzítése, a kontextus elemzése természetesen újabb eredményeket hozhatna, akár társadalomtudományi kérdések számára is lehetőséget nyitna. A Polyphony Projecten belül kialakult szakembergárda tudása, a vállalkozást kísérő nemzetközi figyelem, és a kutatást koordináló Both Miklós folyamatos önképzése már magában hordozza azt a lehetőséget, hogy az ukrain népdalok kutatása, elemzése új lendületet ad az európai népzene kutatásnak, egyben közeledést hozhat a zeneantropológusok és az etnomuzikológusok között.

Az adatbázisról

A Polyphony Project – Ismeretlen Ukrajna adatbázisa³ azt a feladatot vállalta magára, hogy azt a többéves népzenei gyűjtőmunkát, amelyet előbb Both

² Magyar Népzene Tára II. kötet. Előszó (VIII.).

³ <https://www.polyphonyproject.com/hu>; A Polyphony Project nemcsak az ukrain népzenei gyűjtés publikálását foglalja magában. A projekt adatbázis-fejlesztőként a BTK Zenetudományi Intézettel együttműködve az intézet számára két adatbázist is készített az azonos nevet viselő nonprofit Kft. által: az Ethiofolk Project (<https://www.ethiofolk.com/hu/>), és a Néptánc Tudástár (<https://neptanctudastar.abtk.hu/hu>) arculatát készítette el, valamint a Polyphony Projecthez tartozik a Folk_Me (<http://folk-me.com/hu>) nevet viselő, a népzeneoktatást a digitális térbe

Miklós, majd a köré szerveződő nemzetközi kutatócsapat végzett, egy korszerű, felhasználóbarát, tehát egyszerűen, de sokoldalúan kezelhető online platformba rendezte.

Az oldal három nyelven: magyarul, ukránul és angolul is elérhető, ami megkönnyíti az adatbázis elérését és felhasználását nemzetközi szinten is.

A felület abszolút mértékben megfelel a modern honlapkészítés elvárásainak: szépen kivitelezett, egyszerűen használható platform fogadja a felhasználókat minden lenyitható oldalon. A honlapon könnyű tájékozódni, a különböző funkciók – a kártyaszerű elrendezésben lévő népzenei felvételek, a projektben résztvevő kutatók és gyűjtők arcképei, a gyűjtések lokációit bemutató, kattintható térkép – egyértelműen elkülönülnek egymástól, ezek megtalálása nem igényel hosszas böngészést.⁴

Énekes asszonyok a felvétel szünetében
(Makijivka, 2016; fotó: Both Miklós)

helyező online oktatási segédeszköz. Jelen írás elsősorban azonban az *Ismeretlen Ukrajna* alcímű projektre koncentrál.

⁴ A vállalkozás egyik nagy innovációja az IT csapat kiépülése volt, akik a Polyphony Project munkálatai alatt kovácsolódtak össze, és értették meg a különböző kutatói értelmezések elvárásait. Később olyan jelentős magyar folklóradatbázisok felépítésében is tudtak érvényes megoldásokat kínálni, mint például a Néptánc Tudástár, vagy Utolsó Óra népzenei adatbázis (<http://utolsoora.hu/hu/jovonk-oroksege.html>).

A gyűjtések ilyenfajta publikálásával a készítők a közművelődési, pedagógiai kívánalmak mellett igyekeztek zenefolklorisztikai szempontokat is szem előtt tartani. Az egyes szólamok párhuzamosan rögzített, együtt és külön-külön is lejátszható volta nagymértékben megkönnyítheti a dallamok vizsgálatát, összehasonlítását. A többszólamú éneklés, az énekegyüttesben énekelt egyszólamú dalok adatközlőnkénti elemzése, vagy akár zenekari játék ilyen módon való rögzítése ritkaság a magyar zenei gyűjtések között is, a gyűjtőknek a legritkábban volt lehetősége párhuzamosan rögzíteni az egyes énekesek vagy hangszerek játékát, így ez a módszer abszolút előrelépés a népzene gyűjtés számára. Szintén kiemelendő, hogy a dallamok mellett az énekelt szöveget is minden alkalommal közlik, még hozzá a videó- és hangfelvétel mellett közvetlenül, így a szöveget és a dallamot szerves egységükben vizsgálhatjuk.

A gyűjtött dallamokhoz kapcsolódó adatok publikálása némi következetlenséget mutat, bár az mindenképpen kiemelendő, hogy egy helyen egy adott népdal külön oldalán kapott helyet minden olyan adat, amelynek ismerete nélkülözhetetlen egy tudományos (folklorisztikai) kutatáshoz. Az oldal magyar fordításában a kapcsolódó dalszövegek egy részét ukrán nyelven, de latin betűs átírásban közölték, más részét pedig magyar fordításban, az eredeti ukrán szöveg közlése nélkül csatolták. Ha nem is nagy hiba, de a kutatóban ez némi hiányérzetet kelthet. Szintén nem szerencsés, hogy az adatközlők adatai szétszórva találhatóak meg az egyes felvételeknél. A dalokhoz tartozó adatlapok alján kapott helyet a felvételen szereplő énekesek, néhány esetben zenészek neve és születési dátuma, ám nem ezek mellé vezették fel a születési helyüket – ezt egy külön térkép jelöli, amelyen kattintás után láthatjuk, hogy melyik adatközlő született az adott településen. Az egy-egy énekeshez kapcsolódó szólam (illetve mikrofon) azonosítása a következő rendszer szerint működik: a multiplayer lejátszóban az első track a képen látható bal szélső mikrofon, és így halad a legszélső jobb oldalon lévő mikrofonig. Ha két sorban vannak az énekesek, akkor az első track a bal első mikrofon, az utolsó a jobb hátsó mikrofon.

A tudományos igényű felhasználást, és az adatbázisban való keresést is megnehezíti, hogy a honlap nem jelöli külön kiemelve az egyes dalok azonosítószámát, amelyre egy tanulmányban egyértelműen hivatkozni lehetne.⁵ Konkrét felvételeket így nehéz megtalálni pusztán kezdősor vagy dalszöveg alapján, hacsak az ember nem ismeri az ukrán nyelvet. Ez a hiányosság megnehezíti az oldal fordításai közötti átjárást is.

⁵ Az azonosítók azonban elérhetőek a linkben (ami szintén egy azonosító). Például https://www.polyphonyproject.com/hu/song/BMI_UK17050330. Itt a BMI_UK17050330 az azonosító. Jelentése: BMI (Both Miklós – gyűjtő) UK (Ukrajna) 1705 (2017 május) 0330 (négyjegyű folyószám, amelyet a helyszínen a kamera határozott meg). A BMI_UK-ra azért volt szükség, hogy az adatbázis később bővíthető legyen más gyűjtők és más országok anyagával.

Összességében azonban egy nagyon komoly, magas minőséget képviselő, alapjaiban mégis könnyen és hatékonyan kezelhető, letisztult, a gyűjtött népzenei anyag színvonalához illeszkedő adatbázist kapott az Ukrajnában gyűjtött népdalanyag.

Az adatbázis online reprezentációja

A Polyphony Project az online térben az adatbázison kívül a projekt saját közösségi média felületein keresztül (Facebook- és Instagram-oldal),⁶ másrészt pedig elsősorban magyar és angol nyelvű cikkeken keresztül jelenik meg.

A projekt közösségimédia-felületein ukrán és angol (Facebook), valamint angol (Instagram) nyelvű posztok találhatók. A Facebook-oldalon a gyűjtőutak során készített fényképeket osztottak meg a projekt munkatársai: a werkfotók között a hangfelvételek készítéséről, az adatközlőkről készített portrék és az ukrán falvak mindennapjait bemutató képek is helyet kaptak, a gyűjtésről, a fotókon és felvételeken szereplőkről szóló rövidebb, érdekesség gyanánt megosztott történetekkel együtt. A projekt Instagram-oldalán található fényképek részben átfedésben vannak a Facebook-on fellelhető tartalmakkal, de ott más fotókat is találunk.

A projekttel kapcsolatos magyar nyelvű cikkek általában a kutatás elindítójával, Both Miklóssal készült interjúk, illetve az ő szerepére, munkásságára vonatkozó írások. Az orosz–ukrán háború előtt legtöbbször az idős ukrán énekesasszonyok magyarországi, pl. a X. Ördögkatlan Fesztiválon való fellépése⁷ vagy a MŰPA-ban adott koncert⁸ kapcsán születtek írások, és ezzel kapcsolatban kérdezték Bothot vagy mutatták be ukrainai tevékenységét.⁹ A háború kitörése után a magyarországi sajtó azért Both Miklóst kereste fel kérdéseivel, mert jelenleg talán ő az ma Magyarországon, aki a leginkább kiismeri magát az ukrainai mindennapokban, az ottani élethelyzetet behatóan ismeri, és ennek kapcsán is főleg az ukrainai gyűjtéseiről, tapasztalatairól, a

⁶ Facebook-oldal: <https://www.facebook.com/polyphonyproject> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); Instagram: <https://www.instagram.com/polyphony.project/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

⁷ *Az ukrán dalkincs újra felfedezése* (Nyerőmagyarok.eu) – <https://nyeromagyarok.eu/polyphony.html> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); *Így lehetne megőrizni Európaszerte a paraszti kultúra dalkincsét* (Papageno) – <https://papageno.hu/featured/2019/06/igy-lehetne-megorizni-europa-szerte-a-paraszti-kultura-dalkincset/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

⁸ *Kockaladával leplezték le Ukrajna titkait* (Index) – https://index.hu/nagykep/2016/10/15/kockaladaval_lepleztek_le_ukrajna_titkait/ (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

⁹ *Ha Bartók élne, együtt gyűjtenének Ukrajnában a népdalokat* (Index) – https://index.hu/nagykep/2019/05/09/both_miklos_ukrajna_nepdal_polyphony_projekt_hagyomany/ (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); *Egy nagyon fontos képességünk fog kihalni az utolsó paraszti kultúrákkal* (HVG) – https://hvg.hu/kultura/20191214_Both_Miklos_interju (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

Polyphony Projectről kérdezték.¹⁰ Kisebbségi sajtónyilvánosságot kapott, hogy 2022-ben a Polyphony Project lett az Európai Parlament *Európai Polgár* díjának magyarországi nyertese mint olyan program, amely elősegíti a polgárok és a tagállamok, illetve az Európai Unió kívüli államok közötti integrációt.¹¹ A díjat 2022. október 7-én vehette át Both Miklós Budapesten, ahol a felterjesztő Hölvényi György európai parlamenti képviselő és Sebő Ferenc népzeneész, népzenekutató méltatta ukrain munkáját és a Polyphony Projectet.¹²

Az angol nyelvű cikkek egy része ukrán sajtóorgánumok megjelent írásainak fordítása. A *Kyiv Post* és az *Euromaidan Press* is a projekt egyik legfőbb partnerintézménye, az Ivan Honchar Museum igazgatóját, Myroslava Vertiukot szólaltatta meg a gyűjtés kapcsán. Az angol cikkek is rendre kiemelik a gyűjtés magas minőségét és nagy mennyiségét, hiánypótló voltát, valamint, hogy az idős ukrán asszonyok énekét Európa-szerte nagy érdeklődéssel fogadták a turnéjuk során.¹³

¹⁰ *Egy lépésre vagyunk attól, hogy Ukrajna újra a kozákok földjévé váljon* (Index) – <https://index.hu/kultur/2022/03/09/egy-lepesre-vagyunk-hogy-ukrajna-ujra-a-kozakok-foldjeve-valjon/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); „*Both Miklós: A Nyugat nem érti a keleti világ gondolkodását*” (Papageno) – <https://papageno.hu/intermezzo/2022/03/both-miklos-a-nyugat-nem-erti-a-keleti-vilag-gondolkodasat/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹¹ *A Polyphony Projekt kapta az EP 2022-es Európai Polgár díját Magyarországon* (Európai Parlament Magyarországi Kapcsolattartó Irodája) – <https://www.europarl.europa.eu/hungary/hu/aktualis/2022-hirek/2022-junius/a-polyphony-projekt-kapta-az-ep-2022-es-europai-polgar-dijat-magyarorszagon.html> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); *Az ukrainai zenei folklórral foglalkozó Polyphony Projekt kapta idén az EP Európai Polgár díját Magyarországon* (Webrádió) – <https://webradio.hu/hirek/kultura/az-ukrainai-zenei-folklorral-foglalkozo-polyphony-projekt-kapta-iden-az-ep-europai-polgar-dijat-magyarorszagon> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.). A díj elnyeréséről angol nyelven számol be: *Ukrainian musical folklore project receives European Citizen's Prize* (Daily News Hungary) – <https://dailynewshungary.com/ukrainian-musical-folklore-project-receives-european-citizens-prize/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹² *Átadták az Európai Polgár díjat, a Polyphony Projekt a 2022-es díjazott* (Európai Parlament Magyarországi Kapcsolattartó Irodája) – <https://www.europarl.europa.eu/hungary/hu/aktualis/2022-hirek/2022-oktober/atadtak-az-europai-polgar-dijat-a-polyphony-projekt-a-2022-es-dijazott.html> (Utolsó megtekintés: 2022. 10. 17.); *2022 októberében Budapesten adták át az Európai Parlament Európai Polgár díját. Az elismerést a magyar Polyphony projekt alapítója, Both Miklós vette át* (Kreatív Európa Iroda) – https://www.kulturpont.hu/siker/a_polyphony_projekt_kapta_az_europai_polgar_dijat/44005 (Utolsó megtekintés: 2022. 10. 17.); „*A Polyphony Projekt maga az európaiság*” (Magyar Nemzet) – <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/10/a-polyphony-projekt-maga-az-europaisag> (Utolsó megtekintés: 2022. 10. 17.)

¹³ *Polyphony Project collects the biggest digital archive of Ukrainian folk songs* (Kyiv Post) – <https://www.kyivpost.com/lifestyle/music/polyphony-project-collects-the-biggest-digital-archive-of-ukrainian-folk-songs.html> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); *Polyphony Project: discovering the largest online archive of traditional*

Angol nyelven is bemutatják röviden a vállalkozást a Polyphony Project legfőbb külföldi és magyarországi partnerei, támogatói: az Ivan Honchar Museum;¹⁴ a francia színházi társulat, a di mini teatro;¹⁵ és a magyar művészeti szervezet, a Pro Progressione is.¹⁶

2016-ban, még a Polyphony Project előtt, Both Miklós már kiadott egy közel 45 perces válogatást az addig gyűjtött ukrán népdalokból, online formában a Spotify felületéről érhető el.¹⁷

A Polyphonyval foglalkozó – magyar és angol nyelvű – cikkek és interjúk is mind kiemelik a gyűjteménnyel kapcsolatos hatalmas munkát, valamint hangsúlyozzák, hogy az ukrán (zene)folklor mind ez ideig feltáratlan volt. Egyelőre az online sajtó tanúsága szerint a gyűjtött anyag művészeti szempontú feldolgozása kezdődött meg, a tudományos felhasználása, kutatása jelenleg még csírájában van, habár már született olyan publikáció, amely a Polyphony Project adatbázisából választotta vizsgálatának alanyát.¹⁸

Köszönetnyilvánítás

Az írásunkban közölt adatok pontosításáért köszönettel tartozunk Both Miklósnak, a Polyphony Project vezetőjének és Véghe Andornak, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Horvát Tanszéke docensének.

APJOK VIVIEN
KERESZTÉNY CSENGE
VARGA SÁNDOR

Ukrainian songs (Euromaidan Press) – <https://euromaidanpress.com/2019/07/27/polyphony-project-discovering-the-largest-online-archive-of-traditional-ukrainian-songs/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹⁴ <https://honchar.org.ua/en/projects/polyphony-project-i68> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); ukrán nyelven: <https://honchar.org.ua/projects/projekt-polifoniya-i67> (utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹⁵ http://dmt-cie.com/en/portfolio_page/en-polyphony/ (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹⁶ Angol nyelven: <https://proprogressione.com/en/project/polyphony/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); magyar nyelven: <https://proprogressione.com/projekt/polyphony/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.).

¹⁷ Both Miklós: *Ismeretlen Ukrajna – Both Miklós gyűjtései* (2016) – <https://open.spotify.com/album/5mimxFI5t7KZalUtKdr7kX> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹⁸ Attie-Picker, Mario, et al. “On the Value of Sad Music.” – <https://philpapers.org/archive/ATTOTV.pdf> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)